

FAZEKAS RÓZSA:

A NAGYKÁROLYI KASTÉLY ENTERIŐRJE EGY 1846. ÉVI INVENTÁRIUM TÜKRÉBEN

„A keveset mutató emeletes grófi kastély kert közepén áll a díszesebben épült istállóval, – ott, hol a hajdani várat épülve lenni mondják, s ezért a kastélyt várnak is hívják. Kert-s kastélyban nincs semmi különös; egyéb honi grófi kastélyaink példájára többnyire üres s néma elhagyottság lakja” – olvashatjuk az Életképek 1844. október 9-i számában egy Nagykárolyt bemutató úti beszámolóban.¹

Ebből a rövid, tömör leírásból megtudhatjuk, hogy a Károlyi család ősi birtokközpontjában található kastély funkciója az évszázadok folyamán többször változott, a funkcióváltás pedig maga után vonta az épület külső és belső átalakítását.

A Károlyiak középnemesi sorból küzdötték fel magukat az arisztokrácia soraiba. A bárói címet 1609-ben Károlyi Mihály, a grófit pedig Károlyi Sándor szerezte meg 1712-ben. Mindkét Károlyit kiváló képességekkel áldotta meg a „*gondviselés*”, de ez önmagában nem lett volna elegendő. A bonyolult történelmi viszonyok között a lehetséges alternatívák közül azt választották, amelyik a család számára a legkedvezőbb volt. Kovács Ágnes szerint a 17. század elején a rekatolizáció, egy évszázaddal később a Rákóczi-szabadságharc békés lezárására irányuló törekvések támogatását jutalmazta a Habsburg uralkodó rangemeléssel.² A 18. századra nemcsak a társadalmi hierarchiában elfoglalt helyük nőtt meg, hanem a vagyonuk is. A Rákóczi-szabadságharcra véget ért a sorozatos háborúk kora is, ami alapvetően befolyásolta a 16–17. században élő emberek életkörülményeit, gondolkodásmódját.

A történelmi körülmények változása, valamint a Károlyi család vagyoni gyarapodása és rangemelkedése együttesen tette lehetővé, illetve idézte elő a nagykárolyi kastély metamorfózisait.

A 16–17. században a három hatalom szorításában lévő Szatmár vármegye gyakran volt háborús hadszíntér. Így nem meglepő, hogy az 1482-ben Károlyi Lancz László által épített lakóházból az idők folyamán egyre komolyabb erődítmény lett. Egy békésebb korszak eljövételébe vetett hitet jelzi, hogy Károlyi Sándor 1699-ben felújíttatta a várkastélyt, és így kezeztet otthonosabbá tenni, de vár jellegét nem szüntette meg.

Erre csak a 18. század végén került sor. A Rákóczi-szabadságharc után a várkastély elvesztette védelmi funkcióját, és a Károlyi Sándor (1669–1743) és Ferenc (1705–1758)

¹ Utazási emléklapok. Nagykároly. In: Életképek, 1844. 15. 483.

² KOVÁCS Ágnes: Károlyi Sándor ősei. In: Szabolcs-Szatmá-Beregi Évkönyv, XVII. Szerk. Galambos Sándor–Kujbusné Mecsei Éva. Nyíregyháza, 2006. 484.

által újabb és újabb uradalmakkal gyarapodó „*Károlyi-birodalom*” rezidenciális birtokközpontjaként működött. Károlyi Sándor sokat volt távol hivatali elfoglaltsága miatt, egy időben családját is a Pozsony melletti Bátorkeszibe költöztette, idős korában pedig szívesebben lakott új erdői kastélyában, fia viszont állandó lakója volt a nagykárolyi kastélynak.³

A kastély életében az újabb funkcióváltás Károlyi Antal (1732–1791) és fia, József (1768–1803) idején ment végbe. A rezidenciális kastély szezonális tartózkodási hellyé változott. Az ország leggazdagabb arisztokratái közé tartozó Antal gróf, majd fia, József olyan tisztségeket töltöttek be, amelyeknek az ellátása megkövetelte tőlük, hogy hosszabb ideig Bécsben, illetve Pesten tartózkodjanak. Az ország keleti végében fekvő nagykárolyi rezidencia túl messze volt a birodalom, illetve az ország központjától, a korabeli közlekedési lehetőségek miatt pedig az utazás sok időt, fáradságot és kényelmetlenséget jelentett. A praktikus okok mellett még egy nyomós érv szólt amellett, hogy a család közelebb húzódjon az ország szívéhez. A vagyon és a rang kötelez. Ha a Károlyi család el akarta foglalni a gazdasági és a politikai súlyának megfelelő helyet a magyar arisztokrácia körében, akkor az ebben a körben szokásos reprezentációs követelményeknek is meg kellett felelnie. A nagykárolyi kastély – legyen bármily elegáns – ezt a reprezentációs funkciót földrajzi fekvésénél fogva csak szűkebb környezetében tudta betölteni.

Károlyi Antal 1757-ben feleségül vette Harruckern Jozefát, aki nemcsak a nagy kiterjedésű Békés és Csongrád megyei birtokokat kapta hozományul, hanem a bécsi Kärntner Strasse-i palotát is. 1768-ban a Károlyi házaspár fiúk születésének öröme elhatározta, hogy Pesten is rezidenciát alakít ki. A Harruckern-palota melletti házat vették meg, amelyet átépítettek, kibővítettek, és a kor ízlésének megfelelően berendeztek.⁴ Az 1780-as évektől a Károlyi-palota a pesti társasági élet egyik központjává vált.

A Károlyiak közül tehát Antal gróf volt az első, aki a reprezentációs célú építkezésekre nagy figyelmet fordított. A pesti palota mellett vidéki birtokközpontjaiban is nagyszabású építkezéseket folytatott. Ekkor épült a derekegyházi, a tótmegyeri kastély, és tervbe vette az ősi, elavult nagykárolyi kastély modernizálását is. Az új rezidencia terveinek elkészítésére több építész is felkért, ezek egyike a Bécsben született Franz Thomas Rosenstingl volt.⁵ Kastélyaihoz díszkertet is terveztetett.⁶

³ ÉBLE Gábor: A Károlyi grófok nagykárolyi várkastélya és pesti palotája. Bp., 1897. (a továbbiakban ÉBLE, 1897.) 31.

⁴ Uo. 61.

⁵ Franz Thomas Rosenstingl (1702–1785) bécsi építész. A bécsi képzőművészeti akadémián tanult 1726–1734 között, majd az 1740-es évektől a K. K. Ingenieur Akademie oktatója volt egészen haláláig. Emellett 1749-től polgári építészet és rajzot oktatott a Savoy'sche Ritterakademie-n is. Rosenstinglt a bécsi katonai körökben elismert építésznek tartották, valószínű, hogy Károlyi Antal figyelmét valamelyik tisztársa hívta fel rá. Károlyitól több megbízást kapott. Ő készítette el a nagykárolyi megyeháza, a nemzeti iskola, a piarista rendház és a plébániatemplom terveit is.

⁶ FATSAR Kristóf: Franz Rosenstingl kerttervező. In: *Ars Hungarica*, 1999. 2. 296.

A nagykárolyi kastély enteriőrje egy 1846. évi inventárium tükrében

Az építkezés azonban elmaradt, amire egyértelmű magyarázatot adó forrásokat a családi levéltárat jól ismerő Éble Gábor⁷ sem talált. Ő is csak feltételezte, hogy az 1784-ben Horia és Cloșca vezetésével Erdélyben kirobbant, majd a szomszédos megyékre is áterjedt parasztfelkelés bizonytalanította el Károlyi Antalt. A parasztfelkelés pusztításairól tisztjei részletesen beszámoltak neki. A lázadás komoly félelmet kelthetett, mert a család levéltárát sem érezte biztonságban Nagykárolyban, hanem 1785. január 9-én kilenc társzekerre rakva felvitette a pesti palotába.⁸

Károlyi Antal nagykárolyi tevékenységének emlékét az 1760-ban készült lovaglólóiskola és az 1769–70-ben épült istálló őrzi.⁹

A kastély modernizálását fia, József hajtotta végre. A nagykárolyi kastélyban építési iroda is működött, aminek vezetője Bitthauser József, egy Würzburgból bevándorolt építész volt.¹⁰ 1792-ben elkészítette a nagykárolyi kastély átalakítási tervét,¹¹ amelyet nagyon rövid idő alatt. 1793 és 1795 között meg is valósítottak.

Henyey László¹² leírása az új kastélyról, és az 1844. évi utazó benyomásai nagy eltérést mutatnak. Henyey szerint az épület olyan kényelmes palotává változott, amelyben Károlyi József méltóságához illően élhet és fogadhatja vendégeit.¹³

A régi várat lebontották, csak az alapokat és néhány falat őriztek meg. Az egyemeletes, zsindellyel fedett kastély ÉK-i tájolású volt. A földszintről egy fekete márványból készült fölépcsőn kívül még két falépcső vezetett az emeletre, amelyen a személyzet közlekedett. A főbejárat fölött díszlett a grófi család kőből faragott aranyozott címere. A földszinten 20, az emeleten a biliárdtermen kívül 21 szoba volt. A régi vár kápolnáját megőrizték, és beépítették az új kastély délkeleti részébe. Nagyon újszerű volt a konyha elhelyezése. Az emeletes konyhát a kastély déli oldalához egy kőkerítéssel ragasztották

⁷ Éble Gábor (1843–1923) jogot tanult Pesten, majd Magyaróvárott elvégezte a gazdasági tanfolyamot. 1870-ben lépett Károlyi György szolgálatába. 1875-től pénztárnok, majd 1897-től 1901-ig levéltárnok. Nyugdíjba vonulása után is folytatta a család történetének kutatását.

⁸ ÉBLE Gábor: A nagykárolyi gróf Károlyi család leszármazása. Bp., 1913. (a továbbiakban ÉBLE, 1913.) 50–51.

⁹ ÉBLE, 1897. 42.

¹⁰ Bitthauser József uradalmi építőmester több évtizedet töltött a Károlyi grófok szolgálatában, de alkalmazásának pontos kezdetét és végét eddig nem sikerült kiderítenünk. Éble Gábor A nagy-károlyi gróf Károlyi család összes jószágainak birtoklási története című munkájának Függelékében közölte az uradalmi tisztviselők névsorát 1760 és 1827 között. Bitthauser nevével először 1790-ben, utoljára pedig 1822-ben találkozunk. Megbecsülésének jele, hogy javadalmazása folyamatosan emelkedett, a kezdeti 300 Rft-ről 980 Rft-ra. 1789-ben az ő tervei alapján alakították át a zajtai római katolikus templomot. Terveket készített a szatmári papi szemináriumhoz és a püspöki palotához is. Megbízta a szatmári plébániatemplom székesegyházzá való átalakításának tervezésével is, de a munkát végül Hild József kapta meg.

¹¹ Bitthauser költségvetési terve szerint a kastély átalakításához 9 537 Rft 14 1/6 krajcár szükséges. Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban MOL), T 20. 182/5.

¹² Henyey Vincze László (1740–?) kegyesrendi áldozópap és tanár, 1790-ben világi pap lett. 1763–64-ben Kecskeméten bölcseletet, 1766–67-ben Nyitrán teológiát hallgatott, ahol misés pappá szentelték fel. 1768-ban a Theresianum praefectusa. 1769–75 között a Theresianumban és a gimnázium felsőbb osztályaiban tanított. 1777–88 között Károlyi Antal fiának, Józsefnek volt a nevelője Vácon és Bécsben. Később Károlyi József tanácsadóává vált. Egy ideig legidősebb fiát, Istvánt is nevelte.

¹³ ÉBLE, 1913. 53.

hozzá, a kastély főépületét és a konyhát folyosók kötötték össze. Ezzel a megoldással száműzték a kastélyból a konyhaszagot. Ennek folytatásában volt a lovarda és az istálló, amelyeket még Károlyi Antal építtetett.

A Károlyi József által újjáépíttetett kastély¹⁴

Károlyi József apja halála után (1791) családjával együtt Bécsbe költözött. Az újjáépített kastélyban nem sok időt töltött. Főispáni teendői, illetve az 1797-es és az 1800-as insurrectio szervezési feladatai szőlítették rövid időre Nagykárolyba, mivel mindkét alkalommal őt kérték fel Szatmár megye rendjei a nemesi sereg vezetésére. 1803-ban fiatalon, egy párbaj következtében meghalt. A nagykárolyi kastély sokáig „*gazdátlan*” maradt.

A kastélyt 1827-ben Károlyi József három fia közül a legfiatalabb, György (1802–1877) örökölte az apja által kialakított formában. Az élet azonban ezután sem tért vissza a kastélyba. Károlyi György állandó otthonát a pesti palotában rendezte be, nyári rezidenciául pedig a Fejér megyei Csurgót választotta. Nagykároly továbbra is szezonális tartózkodási helye maradt a családnak. György gróf évente néhányszor körbejárta birtokait, ellenőrizte az uradalmaiban folyó munkát. Gondoskodott a kastély karbantartásáról, illetve az 1834. évi földrengés után kijavíttatta a károkat. Amikor Szatmár megye politikai életében is szerepet vállalt, illetve kapott, olyankor hivatali teendő miatt gyakrabban

¹⁴ Vasárnapi Újság, 1859. 34.

A nagykárolyi kastély enteriőrje egy 1846. évi inventárium tükrében

megfordult Nagykárolyban. Egy 1849-ben készült összeírás a kastély épületét 30 213 Rft 41 8/20 krajcárra, a körülötte elterülő angolparkot pedig 1 100 Rft 28 krajcárra értékelte.¹⁵

Károlyi György nevéhez a nagykárolyi kastély enteriőrjének az átalakítása fűződik. Erre azért került sor, mert 1845 nyarán feleségét, Zichy Karolina grófnőt is magával vitte, hogy megmutassa neki Szatmár megyei birtokait.

Károlyi György

Károlyi Györgyné Zichy Karolina

Károlyi György fontosnak tartotta, hogy lakókörnyezetét célszerűen alakítsa ki, feleségével együtt szerették a kényelmet. Osztotta barátjának, Széchenyi Istvánnak a lakókörnyezetre és a lakberendezésre vonatkozó nézeteit, amelyeket Széchenyi a Buda-pesti por és sár című munkájában fogalmazott meg, aminek nagy részét az 1830-as években írta, de az először csak 1865-ben jelent meg. Károlyi tehát az 1830-as, 1840-es években nem olvashatta Széchenyi következő sorait, de hasonlóan gondolkodott, és a gyakorlatban is igyekezett megvalósítani ezeket az elveket. Életmódjuk közös vonásainak gyökereit utazási és olvasmányélményekre, közös beszélgetéseikre vezethetjük vissza.

Széchenyi szerint tehát „egy lakháznak fő feltételei: csend, szagtalanság, füstnélküliség, könnyű tisztíthatóság, meleg télen, hűs nyáron, minél több világ s szellőztethetőség

¹⁵ MOL, P 394. 43. cs. Az 1827. évi birtokosztály felülvizsgálati iratai

légvonaton nélkül s oly elosztás, mely szerint nappali, ebédlő s éjjeli (szoba – terem) kellőleg elkülönözve legyenek.”¹⁶

A nagykárolyi kastély berendezéséről a nevezetes 1845. évi látogatás után egy évvel készült egy nagyon alapos, részletes inventárium, hogy milyen célból az nem ismeretes. A leltár alapján megismerkedhetünk a kastély helyiségeinek funkció szerinti megoszlásával, illetve berendezésével.¹⁷

I. sz. táblázat

**A NAGYKÁROLYI KASTÉLY HELYSÉGEINEK FUNKCIÓ¹⁸ SZERINTI MEGOSZLÁSA
1846-BAN**

A helyiségek rendeltetése	belső kastély		külső kastély
	földszint	emelet	
I. Lakó rendeltetések			
a) a gróf és a grófnő szobái	3	4	
b) gyerekszobák		2	
c) vendégszobák	2	6	5
d) a személyzet szobái	6	7	4
II. Közösségi rendeltetések	5	4	
III. Eltartó segédüzemek és tárolók	7	1	4
IV. Egyéb	6	2	2
Összesen	29	26	15

A kastélynak egyszerre többféle funkciót kellett kielégítenie. Rendelkeznie kellett olyan terekkel, amelyek a pihenést, a szórakozást, a reprezentációt magas színvonalon tudták a család, illetve vendégeik számára biztosítani. A kastély azonban nemcsak a család, a közei, illetve a távoli rokonok, barátok tartózkodási helye volt, hanem az ő szükségleteiket és kényelmüket, valamint a kastély fenntartását szolgáló személyzeté is. A kastély a személyzet egy részének nemcsak munkahelye, hanem lakhelye is, vagyis „*egy fedél alatt a társadalom alapvetően különböző képviselői éltek és dolgoztak*”.¹⁹

¹⁶ Gróf Széchenyi István: Buda-pesti por és sár. Bp., 1995. 62.

¹⁷ MOL, P 414. Károlyi György iratai, 1777–1887. 144. köt. A kastély helyiségeinek funkciójára, berendezésére vonatkozó táblázatok és leírások az inventárium alapján készültek, ezért a továbbiakban erre nem hivatkozunk.

¹⁸ FEKETE J. Csaba: Hagyományos építészeti feladatok alakulása 1750–1920 között – a lakóház építészet. In: Architectura Hungariae, 2002. 3. Építészettörténet. <http://arch.eptort.bme.hu/15/15fekete.html>

¹⁹ SISA József: A szolga és a gyermek a kastély társadalmában (1840–1914). In: Korunk, 2005. 12. 31.

A nagykárolyi kastély enteriőrje egy 1846. évi inventárium tükrében

Károlyi György 1845-ben – a főkönyvek szerint – összesen 3 864 váltóforintot költött bútorok vásárlására. A bútorokat feltételezhetően Pesten csináltatta. Az 1846. évi inventáriumban az azonos bútortípusok számát, illetve azt rögzítették, hogy újak-e vagy régiék, az értékük feltüntetését nem tartották szükségesnek. A leltár a berendezés értékéről tehát nem ad információt, viszont pontos képet kapunk arról, hogy Károlyi György idején milyen mértékben alakult át az egyes helyiségek berendezése. Célszerűség, kényelem, igényesség, a felesleges pazarlás kerülése: a kastély enteriőrjének kialakításakor ezeket az elveket tartotta szem előtt.

A gróf és a grófnő lakosztálya

A nagykárolyi kastélyban a lakófunkció dominált, a helyiségek több mint fele a család, a vendégek, illetve a személyzet pihenését szolgálta. A gróf és a grófnő külön lakosztállyal rendelkezett. A lakosztályok helyiségei – háló- és öltözőszoba – a szigorúan vett magánélet igényeit (éjszakai pihenés, tisztálkodás, öltözködés, ruhatárolás) szolgálták, míg az írószoba, de főleg a nappali már közösségi térként is funkcionált. Az író- vagy más néven dolgozószobában fogadta a gróf a család ügyeit, illetve az uradalmakat irányító tisztviselőket. A nappaliba idegenek is beléphettek, tehát a nappali vagy fogadószoba „*zsilipként*” működött, amelyen keresztül a külvilág és a kastély lakói érintkeztek egymással. De nagyon fontos belső funkciója is volt a nappalinak, mert ez az a hely, ahol napközben vagy este a család tagjai összejöttek, és ahol a szűk körű családi rendezvényeket megtartották.²⁰ A lakosztály tehát lakó és közösségi rendeltetésű (nappali) helyiségeket foglalt magában.

A gróf lakosztálya a földszinten, a grófnőé az emeleten volt. Ezeknek a helyiségeknek a berendezése néhány bútordarabtól, dísztárgytól és képtől eltekintve teljesen megújult. Az inventárium alapján teljes képet kapunk az egyes helyiségek bútorzatáról, megtudjuk, hogy milyen fából készültek, milyen a kárpit, milyen dísztárgyakkal, kiegészítőkkel igyekeztek minél otthonosabbá, derűsebbé tenni a teret, amelyben éltek. Ezekből az adatokból következtetni lehet az egyes helyiségek által árasztott hangulatra is.

Az egyes helyiségekben található bútorzatot funkciójuk – pihenés, foglalkozás, tárolás – szerint csoportosítottuk. Megpróbáltuk Kaesz Gyulának az *Ismerjük meg a bútorstílusokat* című munkájában található szempontrendszert egy konkrét inventárium elemzésére alkalmazni.²¹

²⁰ BAJI Etelka–CSORBA László: *Kastélyok és mágnások*. Bp., 1994. 25.

²¹ KAESZ Gyula: *Ismerjük meg a bútorstílusokat*. Bp., 1995. 9.

2. táblázat

**A GYÖRGY GRÓF ÉS KAROLINA GRÓFNŐ LAKOSZTÁLYÁBAN TALÁLHATÓ BÚTOROK
FUNKCIÓ SZERINTI CSOPORTOSÍTÁSA²²**

	nappali		írószoza		hálószoza		öltöző	
<i>pihenést szolgáló ülő- és fekvő bútorok</i>								
kanapé	2	3	1	2	1	1	1	1
dívány	1	1						
karosszék	4	6	4	4	4	2		1
támlásszék	4	12	6	8	6	8	4	3
ágy					1	2		
<i>foglalkozásra használt asztalok</i>								
kanapé elé való, egyéb	2	3	1	1	1	1	1	
egymásba járó, társasági		8						
író			1	1				
konzol		2	1					
pipere							1	1
mosdó							1	1
<i>tárolásra használt bútorok</i>								
ruhásszekrény			1	1	1	1		1
sifonyér, 3 fiókos						1		
ékműszekrény				2				
éjjeli szekrény					1	2		
írástartó polc		1	1	1		1		
kalaptartó					2			
ruhatartó fogas					2			1
pipereszekrény						1		

Az intim szféra két legfontosabb helyisége a hálószoza, és az azt kiegészítő öltözőszoba. Ezekbe a helyiségekbe a gróf és a grófnő személyes szolgálatát ellátó személyzetten kívül más nem léphetett be. Minden helyiségben teveszörből készült csengettyűhúzó volt, amelynek segítségével jelzett az úr vagy az úrnő, hogy szüksége van a komornyik vagy az inas, illetve a komorna vagy a szobalány szolgálatára. Az egyik személyzeti lépcső a grófnő öltözőszobájából vezetett le a földszintre.

²² Jelmagyarázat: A grófnő lakosztályát sötét színnel különböztetjük meg a grófétól.

A nagykárolyi kastély enteriőrje egy 1846. évi inventárium tükrében

A háló- és öltözőszobák berendezése egyszerű, de lakói kényelemszeretetről és izléséről árulkodik. A hálószobákban található bútorok a korban divatos cseresznyefából készültek, kivéve az ágyak mellett álló éjjeli szekrényeket, amelyek anyaga juharfa volt. A gróf hálószobájában egy, míg a grófnőjében két nagy ágy állt. Az ágyakba lószőrrel kitömött, kanavással²³ bevont matracot tettek. Erre jött a matracformára kivarrt szalmazsák, amire szarvasbőr vagy finom fehér lepedő került. A gróf ágyát vörös rózsás, míg a grófnőét zöld selyemtakaró borította. A párnák a matrachoz hasonlóan készültek, és használatkor finom fehér fodros párnahajat húztak rájuk. Paplannal takaróztak, amelyre a párnához hasonló huzat került.

Mindkét hálószobában találunk egy-egy ülgarnitúrát is, amelyhez egy dívány alakú, esztergályozott lábú kanapé, egy kanapé elé való asztal, valamint tíz szék tartozott. A különbség a karos- és támlásszékek számában volt. A grófi hálószoba ülgarnitúráját kékes tarka, a grófnőét kékes alapon fehér rózsavirágos angol gyolcs borította. Az ablakokat és az ajtókat a kárpithoz hasonló anyaggal bélelt hosszú függöny díszítette. A sötétítő függöny a két lakosztály valamennyi helyiségében, a grófi ebédlőben és a biliárdszobában az ülgarnitúra kárpitjával azonos anyagból készült. Fontos feltétel volt, hogy a helyiségek nappal világosak legyenek, ezt a fehér, leheletfinom muszlinfüggönyök biztosították.

A női divat a reformkorban már díszesebb, mint a férfi. Egy arisztokrata hölgy megjelenése, az általa viselt ruha anyaga, szabása a család előkelőségéről, tehetőségéről árulkodott. De az sem volt mindegy, hogy ugyanazt a ruhát hányszor viselte. Ebből következett, hogy a női ruhatár sokkal több darabból állt, mint a férfi. A ruhákat és a fehérenműt a ruhásszekrényekben és a sifonyérokban tárolták. A ruhák ideiglenes elhelyezésére szolgáltak a különböző ruhafogasok, illetve a kalaptartó polc és oszlop, ami egyben esernyőtartó is volt. A grófnő hálószobájának berendezését egy mahagóni fából készült piperszekrény tette teljessé. A korábbi bútorok közül ezt az egy darabot őrizték meg.

A grófnő lakosztálya abban különbözött a grófétól, hogy a hálószoba mellett volt egy mellékhelyiség, amely egy szobai árnyékszéknek (Leibstuhl) és egy fedéllel ellátott diófa testmosónak adott helyet. A testmosó egy fakeretből és egy kivehető, nagy porcelánedényből állt. A formájára nincs utalás.

A nagykárolyi kastélyban az öltözőszoba egyben fürdőszoba is volt. Károlyi György Széchenyihez hasonlóan nagy súlyt fektetett a személyi higiéniára, és pesti palotájának, valamint csurgói kastélyának átépítésekor külön helyiséget, vagyis fürdőszobát alakított ki a tisztálkodás számára. Nagykárolyban erre a célra az öltözőszoba szolgált, ahol viaszos vászonnal borított cseresznye- vagy juharfából készült mosdóasztal állt, rajta kék virággal díszített, kerek porcelán mosdótál, egy kisebb és egy nagyobb kancsó, szappan-, szivacs-, fogkefe- és fogportartó. A grófnő szobájában volt egy meleg vizet biztosító rézcspappal ellátott cintartály is. Fürdésre kisebb-nagyobb tölgy- vagy fenyőfából készült két,

²³ pamut- vagy lenvászon

illetve három vasabronccsal megerősített, mozgatható kádat használtak. A tisztálkodást szolgáló tárgyak között szerepel még a lábvizes dézsa is.

György gróf utazásai során megismerkedett a nyugati polgári, illetve a keleti (török, arab) világ tisztálkodási szokásaival, és mindkettő mély benyomást tett rá. „*Egészen más módon, mint minálunk fürösztik, dörgölik és mosdják a törökök az embert, mint minálunk szokásban van*” – jegyezte fel naplójában.²⁴ Egy másik megjegyzése arról árulkodik, hogy számára a fürdés, a test tisztán tartása a jó közérzet elengedhetetlen feltétele volt. „*...Damaszkuszba megérkezvén szerencsésen, első gondunk volt egy török fürdő által magunkat restaurálni [felfrissíteni]...*”.²⁵ Saját otthonában az utazásai során szerzett tapasztalatait igyekezett megvalósítani.

A csatornázás előtti korban persze a szennyvíz elvezetése komoly gondot jelentett. A nagykárolyi kastélyban azonban ezt a problémát már a 18. század végi újjáépítéskor megoldották. A szennyvíz elvezetésére bolthajtásos csatornákat építettek, amelyek a városon áthaladó mély árkokba torkolltak, amelyeknek vize a Posta patakon át az Ecsedi-ládba ömlött.

Mindkettejük öltözőszobájában volt pipereasztal, egy háromosztatú ruhaszárító polc, egy ülőgarnitúra, és természetesen nem hiányozhatott a tükör. A grófé egyszerű, a régi berendezési tárgyak közül való, míg a grófnőé új, modern, cseresznyefából készült „*oszlopszatos*” nagy öltözőtükör négy bronz gyertyatartóval.

A háló- és öltözőszoba elengedhetetlen tartozéka a fehérenemű, amelyet a földszinten lévő ruhatárban tároltak. A 3. sz. táblázat mutatja az ágyneműfélét és a fehéreneműkészlet egy részét. (A fehérenemű címszó alatt vették számba az ágyhuzatokat, a törölközőket, az asztalneműt és a konyharuhákat is.)

Az írószoba

Mindkét írószoba jól felszerelt, munkavégzésre és pihenésre is alkalmas helyiség volt. A gróf kiterjedt levelezésének dokumentumai a mai napig fennmaradtak, a grófnő levelei közül azonban kevés található a különböző családi levéltárakban. A levelezés a reformkorban a családtagok, a rokonok és a barátok közötti kapcsolattartás legfontosabb eszközének számított, mert a korabeli útviszonyok miatt az utazás – különösen tavasszal és ősszel az esős idő beköszöntése után – sok kényelmetlenséggel járt. Károlyi György fennmaradt leveleinek legnagyobb része titkárához, Bártfay Lászlóhoz szolt, nem véletlenül. Bártfay volt családi és birtokügyeinek legjobb ismerője, távollétében ügyeinek teljes jogkörrel felruházott intézője. Bárhol tartózkodott, Bártfay Lászlóval állandó levelezésben

²⁴ Gróf Károlyi György naplófeljegyzései, 1833–1836. Szerk. FAZEKAS Rózsa. Nyíregyháza, 2002. 98.

²⁵ Uo. 209.

A nagykarolyi kastély enteriőrje egy 1846. évi inventárium tükrében

3. sz. táblázat

A GRÓFI CSALÁD, A VENDÉGEK ÉS A SZEMÉLYZET ÁLTAL HASZNÁLT ÁGYNEMŰFÉLÉK, ÁGYHUZATOK ÉS TÖRÖLKÖZŐK

	grófi		vendég		udvari tisztí		cseléd	
	új	régi	új	régi	új	régi	új	régi
lószőrrel tömött matrac	6	7						
szarvasbőr matrac vaságyra		1						
lószőrrel tömött párna	3	3						
párna, fehér gyolcstokban	30					30		
párna, kanavásztokban								38
kisebb párna						4		
könyökpárna		11						
kocsisok alá párna								21
paplan	8				22	4		12
tükrös paplan			8					
nyári paplan		6						
ágytakaró	1	3						
selyempokróc	3							
gubapokróc							4	
kikészített szarvasbőr	15							
kikészített farkasbőr	2							
ágylepedő	47		30					
közönséges ágylepedő					28	27		
inasi lepedő							72	11
kocsisok alá lepedő							71	
párnahaj	114		90				76	32
szarvasbőr párnahaj		2						
pipere asztalkendő	24							
törölköző	86		48					
közönséges törölköző					42		81	18
lábtörő ruha	36		40	25				

állt, így közölte utasításait, kéréseit, és Bártfay leveleiből értesült az otthon történeteiről, a családtagok állapotáról, ügyeinek állásáról.

Az írószobába visszavonulva késő estig tanulmányozta tisztjeinek számadásait, jelentéseit, utasításokat fogalmazott, kérelmeket bírált el. Itt fogadta az uradalom irányításában meghatározó szerepet játszó tisztjeit, többek között Fleckl Károly jószágigazgatót, aki 1831 és 1848 között látta el – a gróf legnagyobb meglepedésére – ezt a feladatot.

Az írószoba mindkettejük kedvenc időöltésének, az olvasásnak is a színtere. Károlyi György egyik legnagyobb szenvedélye az olvasás volt. Mivel Nagykárolyban ritkán tartózkodott, ezért itt nem alakított ki könyvtárszobát, de útipoggyászából nem hiányozhattak a könyvek. Mindig több könyvvel indult útnak, mert előfordult, hogy egyszerre többet olvasott, attól függően, hogy mikor melyikhez volt kedve.

Az írószobák legfontosabb bútordarabja az íróasztal. A gróf íróasztalának felső részén négy kis kihúzható, alul pedig három nagyobb kulccsal zárható fiók volt. Az asztalon az íráshoz szükséges kellékeket találjuk: papírvágó ollót, négyszögletes könyvmatékat, porcelán tintatartót és egy fekete porkefécskét. Az íróasztalon állt egy kis réz Napóleon-szobor is. Az irományok tárolására egy háromrekeszes írástartó polc szolgált.

Ebből a szobából sem hiányozhatott az ülőgarnitúra. A kényelmes fehér- és zöldcsíkos kárpitú kanapén vagy karosszékben elhelyezkedve hódolhatott olvasási szenvedélyének.

A szoba díszei: egy régi aranyozott cirádákkal és szobrokkal ékesített nagy óra, amely egy kétajtós ruhatartó szekrényen állt. Két oldalán egy-egy szintén régi kínai porcelánszobrocška. Ezen a szekrényen található még egy gyönggyel hímzett, vörös bársonnyal bélelt, négyszögletes szivartartó is. Feltételezhető, hogy nemcsak beszélgetés, hanem olvasás közben is dohányzott.

A falat egy nagy tükör, három olajfestmény és három acélmetszet²⁶ ékesítette.

A grófnő írószobájának berendezése annyiban különbözött, hogy volt benne két ékszerszekrény is, a falat pedig két nagy, fehérre festett ráámájú, aranyozott szélű tükör és négy acélmetszet díszítette.

A grófnő szokásairól, kedvteléseiről kevés adattal rendelkezünk, de hogy ő is szeretett olvasni arról egy különleges bútordarab – egy csigalábakon álló, bőrrel borított olvasókanapé, rézforgón járó olvasóablával – árulkodik.

²⁶ Az acélmetszet a mélynyomású sokszorosító eljárások egyike. A grafikus acéllemezebe vési vonalait. Charles Heath találta fel 1820-ban. Angliából terjedt el egész Európában. A 19. század első felében kedvelték, bár művésziileg nem tartották sokra.

A nappali

A szalon a családi és a társasági élet fontos színtere. A grófnő nappalijának berendezése gazdagabb volt, mint a grófé. Az ülőbútorok mellett a különböző rendeltetésű asztalok dominanciája figyelhető meg. A kanapé elé való asztalokon kívül volt a szalonban egy kisebb ovális, egy nagy kerek és nyolc kis egymásba járó, vagyis összerakható asztal. A társalgás mellett a leggyakoribb foglalatosság a kártyázás volt. A társaság nagyságától függően lehetett az asztalokat variálni. A két fehérre festett ráámájú, aranyozott szélű tükör alatt gömbölyű lábú konzolasztal állt. A falon nyolc acélmetszet és a tükrök két oldalán lévő aranyozott bronz gyertyatartó díszlett.

A nappali zongora nélkül elképzelhetetlen. A mahagóni fából készült zongorát megtartották a 18. század végi berendezésből. Karolina grófnő fiatal korában jól zongorázott. Károlyi Mihály visszaemlékezéséből tudjuk, hogy leány korában Párizsban Chopin volt a mestere.²⁷ Később a Károlyi házaspár mind a hat gyermeke tanult zongorázni.

A gróf és a grófnő lakosztálya izlésesen berendezett, bútorzata kényelmes, az ülőgarnitúrák kárpitja és az ugyanolyan színű sötétítő függöny angol gyolcsból készült.²⁸

A gyerekszobák az emeleten kaptak helyet. 1845-ben a Károlyi házaspárnak öt fia volt, de a legidősebb is még csak nyolcéves ekkor. A két idősebb fiú – Gyula és Victor – már önálló hálószobával rendelkezett, felügyeletüket a huszár látta el. A kisebbeket – Gábort és Tibort – a pesztrára, más néven száraz dajkára bízták. István 1845 februárjában született, úgyhogy neki még szoptatós dajkára volt szüksége.

Gyula és Victor hálószobájának és nappalijának berendezése nagyrészt új, de nagyon puritán volt. Kék damasztból készült mennyezetes vaságyban aludtak. Az ágyak mellett cseresznyefa éjjeli szekrények álltak. Volt még a hálószobában egy közönséges diófa ágy, rajta világoszöld selyemtakaró. A tisztálkodás és az öltözködés is itt történt. Erre utal a mosdóasztal, a pipereszekrény és egy háromfőös szekrény, ami a gyerekek ruháinak tárolására szolgált. A hálószobát a nappalitól a huszár szobája választotta el, amelyben az alváshoz, a tisztálkodáshoz és a ruhatároláshoz szükséges egyszerű bútorokon kívül egy szobai árnyékszék is található. A gyerekek nappalijában ülőbútorok, asztalok és egy szekrény volt, játék nem szerepel a leltárban. A kicsik a dajka szobájában aludhattak, mert ott vettek lajstromba két rácsos kiságyat zöld perkálmennyezettel.

A rokonok és a barátok elszállásolására 13 vendégszoba szolgált. A szobák hármas funkciót – alvás, tisztálkodás, öltözködés – láttak el, berendezésük kényelmes, nyugodt körülményeket biztosított a vendégek számára. A vendégszobák bútorzata vegyes képet mutat. Az ülőgarnitúrák többnyire régiek, a tisztálkodáshoz szükséges felszerelés viszont új.

²⁷ KÁROLYI Mihály: Egy egész világ ellen. Bp., 1965. 13.

²⁸ A grófi nappaliban és az írószobában fehér- és almazöldesikós, a háló- és öltözőszobában kékes tarka, a grófnő nappalijában és írószobájában fehér alapon rózsás, a háló- és öltözőszobájában pedig kékes alapon fehér rózsás mintájú anyagot használtak.

A személyzet szobáinak egyszerű berendezése ugyanezen funkciókat szolgálta. A belső személyzet szobái közül a komornyiké közvetlenül a gróf lakosztálya mellett volt, míg az inas, a háziszolga, a komorna és szobalány szobái néhány helyiséggel arrébb, de valamennyien uraik közelében éltek, és személyes ellátásukról gondoskodtak. A komornyik rendelkezett a legnagyobb tekintéllyel, mert ő a belső személyzet munkájának irányítását és ellenőrzését is ellátta. Ha a grófi család hosszabb időre elutazott – mint 1845-ben, amikor az egész nyarat és az ősz elejét Nagykárolyban töltötték – a személyes szolgálatukat ellátó személyzet is velük együtt utazott.

A kastély személyzetének az a része, amely az épület és az uradalom fenntartásáról, üzemeltetéséről gondoskodott, állandóan ott tartózkodott, és a kastély kevésbé szem előtt lévő részében, Nagykárolyban az ún. külső kastélyban, illetve a melléképületekben kapott szállást.

A kastély közösségi rendeltetésű helyiségei

A kastély nemcsak lakófunkciót látott el, hanem a szórakozás, a társasági élet színtere is volt. De a kastély jelkép, a hatalom, a gazdagság jelképe is, ezért nagyon fontos reprezentációs feladattal is bírt. A kastély urának el kellett a környezetével fogadtatnia, hogy méltó azokra a kiváltságokra, amelyekkel felruházták.

A nagykárolyi kastély közösségi rendeltetésű helyiségei: az ebédlők, a biliárdszoba, a nagyterem és a kápolna. A kastélyban volt egy tiszti és egy grófi ebédlő, nagy fogadás alkalmával pedig a nagyteremben terítettek. Kivételes esetekben, mint például a főispáni beiktatáskor, amikor több száz személy megvendégeléséről kellett gondoskodni, a lovardában és az udvaron felállított ideiglenes sátorban rendezték a fogadást. A közösségi rendeltetésű helyiségek berendezése is nagyrészt új volt, szolid eleganciát árasztott. A domináns szín a fehér és a vörös. Az ülgarnitúrák kárpitja fehér alapon vöröscsíkos vagy virágos mintázatú, az ablakokat ugyanilyen sötétítő- és fehér muszlinfüggöny díszítette. A fényt üveg-, illetve aranyozott facillárok, hasonló fali gyertyatartók, valamint bronzból és ezüsből készült asztali gyertyatartók biztosították.

A grófi ebédlő

Ezt a helyiséget használták étkezésre, ha a gróf egyedül vagy családjával tartózkodott a kastélyban, vagy ha néhány rokon, barát, szomszéd érkezett vendégségbe.

Az étteremben volt két kredencszekrény, amelyekben az étkezéshez szükséges legfontosabb és leggyakrabban használt asztalneműt, evőeszközöket, poharakat és étkészleteket tárolták, és két hosszú kredencasztal, amelyek elsősorban a tálalás előkészítésére szolgáltak. Az étkezéshez szükséges kellékek nagyobb részét azonban nem az ebédlőben,

A nagykarolyi kastély enteriőrje egy 1846. évi inventárium tükrében

hanem a mellette lévő kredencszobában található öt különböző kredencszekrényben őrizték.

A nagy, kerek, fenyőfából készült, zöld posztóval borított asztal körül 24 cseresznyefa fehér alapon vörös virágú angol gyolccsal bevont támlásszéket helyeztek el. A falon négy nagy kép díszlett, a virágoskert felőli üvegajtón és az ablakokon pedig fehér muszlinfüggöny. Jó időben a teraszon fogyaszthatták el a desszertet vagy az uzsonnát.

Az ebédlő melletti kredencszobában tárolták a teraszra való cseresznyefából készült, szalmaülésű kanapét, négy-négy hasonló karos-, illetve támlásszékkal, a folyosón pedig három ezüst színűre festett fenyőfa kanapét.

A teríték, ugyanúgy, mint a ruha, a reprezentáció részét képezte. A nagykarolyi kastély felszereltségéről a 4. számú táblázat alapján alkothatunk képet.

4. táblázat

GRÓFI ASZTALRA VALÓ PORCELÁN ÉTKÉSZLETEK, EVŐESZKÖZÖK, POHARAK²⁹

	új		rég			
	1	2	3	4	5	6
levesestál	11			2		
leveses- és lapostányér	487			271		
pecsenyéstál	22					
becsináltostál, nagyobb	23			7		
becsináltostál, kisebb	12					
salátástál	18			2		
fagyalttál fedéllel				1		
egyéb tálak (különböző alakú)				51		
vízartótál				3		1
szószocsésze tálcával	18			5	6	
kasztrol fedéllel	8			7		
csemegéstányér	97					13
Aufsatz (asztaldísz) kosár	11					
sótartó	22			14		
kávészkanna					21	

²⁹ A porcelán étkezészetek díszítése: 1. keskeny kék vonalas zöld virágokkal; 2. sötétkék kalász alakú virágos; 3. egy szélesebb és két keskenyebb aranyozott szélű; 4. keskeny vörös vonalas szélű rózsás; 5. kék vonalas fehér; 6. különféle. A hibás és nem a grófi asztalra való porcelánneműt nem tüntettük fel.

Fazekas Rózsa

	új		régi			
	1	2	3	4	5	6
kávésfindzsa aljastól (pár)	87	12			9	9
cukortartó-szelece	2	1			22	
süteményestányér, nagyobb		2	12			
süteményestányér, kisebb		6	58			
teáskanna		1				
teásfindzsa (pár)		12			11	5
tejszínnek való kannácska		1				
tojástartó		6			7	
öblögető szelece		1				
fagylaltfazék lábbal			2			
serkancsó			1			
tejeskancsó			1		24	
tejesfindzsa aljával (pár)			19			
virágkosár lábbal (asztaldísz)			1			

Evőeszközök

<i>ezüst</i>	
levesosztáshoz való gömbölyű nagykanál	3
kisebb	4
evőkanál a grófi család monogramjával	96
kávéskanál a grófi család monogramjával	48
ezüstnyelű kés a grófi család monogramjával	48
négyágú franciavilla a grófi család monogramjával	48
kínai vagy új ezüst evőkanál	12
kínai vagy új ezüst kávéskanál	36
kínai vagy új ezüst kés és villa (pár)	12
<i>egyéb</i>	
csontnyelű kés és villa (pár)	48

A nagykárolyi kastély enteriőrje egy 1846. évi inventárium tükrében

Üvegfélék³⁰

	metszett				brilliantírozott		köszörült		közönséges	
<i>üvegek</i>										
butélia	46				3					
– 2 iccés ³¹					6		31			
– 1 iccés							44		16, 17	
– meszelyes ³²					2				22	
– ecetnek, olajnak való	40									
<i>poharak</i> (E = egyenes, H = hajlott oldalú, T = talpas)										
	E	H	T	HT	E	T	E	T	E	T
pohár	81		2			1	26	20		
	43	146	46	139	14					
sörös	11									
puncsos					12, 17					
ürmös									13	
vörös boros						14			82	85
tokaji boros					4	2			44	63
pezsgős							1		125	12
likőrös									34	

³⁰ A Szatmár megyében lévő zelestyei üvegyárat Károlyi József építtette újjá 1801-ben. Az üvegfúvó huta 2 kemenccével rendelkezett. A zelestyei üvegáru keresett volt, amit az bizonyít, hogy nemcsak helyben volt piaca, hanem lerakata működött Szegeden, Nagyváradon, Tarcalon és Debrecenben. A Zelestyéről származó üvegfélék mennyiségét dőlt számok jelzik. Az inventáriumban szerepelnek olyan üvegféleségek is, amelyeket nem az étkezéshez használtak.

³¹ 1 icce = 0,84 l

³² 1 meszely = 2 icce

Asztalnemű

kamukaabrosz ³³ , 48 személyre	15
kamukaabrosz, 9 rőf (7,02 m)	2
közönséges szövetabrosz	5
homiabrosz	6
homiabrosz desszertkendőkhöz	1
homi desszertkendő	12
kamuka desszertkendő	112
kávéskendő	6
kamuka asztalkendő	215

A teke-, más néven biliárdszoba

A 19. század első felében a biliárdszoba a férfi társasági életnek és a két legnépszerűbb társasági játéknak, a biliárdnak és a kártyának volt a színhelye. A szoba elnevezése utal a biliárdjáték eredetére. Valószínű ugyanis, hogy „*a biliárd őse valamely földön játszott teke volt, mely eredetét tekintve déli, olasz, illetve francia. Az azonban biztos, hogy XIV. Lajos idejében már játszottak biliárdot, de ez még sokban különbözött a jelenlegitől. Például az eszközöket tekintve. A dáko alakja akkor még leginkább egy mai golfütőéhez hasonlított, vagyis az egyik vége kiszélesedett és visszahajlott. Ezzel a végével terelgették az asztalon a labdákat.*”³⁴

A 18. század utolsó harmadából vannak olyan rendeletek, amelyek azt bizonyítják, hogy ekkorra már Magyarországon is elterjedt a játék. A főúri kastélyoknak, palotáknak elengedhetetlen tartozéka lett a biliárdasztal. A 18. század végén újjáépített nagykirályi kastélyban is megtalálható volt, mert az 1846. évi inventáriumban mint régi berendezési tárgy szerepel.

Természetesen a kártya sem hiányozhatott. Öt rendbeli régi számos kártyát vettek lajstromba, hozzávaló különböző színű kisebb és nagyobb csontokkal. A bútorok a társalgáshoz és a kártyázáshoz biztosítottak kényelmes körülményeket. A fehér alapon széles vörös csíkos kárpitozású ülőgarnitúra – két kanapé, két dívány, 2 karosszék, 6 támlásszék – mellett a legfontosabb bútordarabok az asztalok voltak. Egyszerre több asztaltársaság is játszhatott, mert a leltárban a két négyszögletes, kétfelé nyitható játékasztalon kívül még négy darab, szintén négyszögletes, összetolható társasági asztal is szerepel.

³³ damasztzövet

³⁴ SZABÓ Márta: Biliárd és szerencsejátékok a kávéházban. In: Budapesti Negyed, 1996. 2–3. http://www.bparchiv.hu/magyar/kiadvany/bpn/12_13/marta2.html

A nagykárolyi kastély enteriőrje egy 1846. évi inventárium tükrében

Csak ebben a szobában találkozunk virágtartó asztalkával.

A férfi társaság elképzelhetetlen ebben a korban dohányzás nélkül. A férfiak csak „pipaszó mellett tudtak tanácskozni,” beszélgetni, játszani. Így a biliárdszobában is ott állt a kis zárható fiókokkal ellátott, öt gömbölyű lábú, félkerek cseresznyefa pipatartó, rajta 24 hosszú szárú, 12 rövid szárú, 7 török-, 14 cserép- és 3 tajtékpipa.³⁵ A reformkorban az arisztokrácia körében egyre népszerűbb lett a szivarozás is. Angliában 1820-ban kezdődött el a szivargyártás, Károlyi György valószínű, hogy már első angliai útja során (1824–1825) megismerkedett vele, és a főkönyvek tanúsága szerint rendszeres vásárlója lett.

Jó időben a kastély lakói tollaslabdával is mulathatták az időt: öt ütő és tíz labda állt rendelkezésükre.³⁶

Az inventárium készítői csak a biliárdszobában vettek számba fűtőberendezést, pontosabban a kandallóhoz szükséges eszközöket: a fát tartó gesztenyefa puttonyt, a vasfogót, vaslapátot és szénvonó vasat. Hogy a többi helyiségben mi szolgáltatotta a meleget, arra nincs adatunk.

A nagyterem

Az emeleten található nagyterem elsősorban reprezentációs funkcióval bírt, itt rendezték a bálákat, illetve a vadászatokkor vagy híres vendégek fogadásakor az ebédeket, vacsorákat.

Ennek a teremnek a berendezése is kifejezésre juttatta Károlyi György mentalitásának egyik legjellemzőbb vonását, a régi és az új harmonikus ötvözésére való törekvését. A grófi család által használt helyiségek közül ebben őriztek meg legtöbbet a régi berendezési tárgyakból, illetve itt helyezték el a György gróf által nagyra becsült ősök egész alakos olajfestményeit. Károlyi György büszke volt őseire, és feladatának tekintette, hogy megőrizze és gyarapítsa az örökölt birtokokat, és utódainak továbbadja azokat az erényeket, amelyeknek a család a nagyságát köszönhette.

Aki ebbe a terembe belépett, az magán érezhette Károlyi Sándor, Ferenc, Antal és felesége, illetve József és felesége tekintetét. A helyiség mennyezetének közepén függő nagy, illetve a két végén elhelyezett kisebb aranyozott facsillár, valamint a falra rögzített – a csillárokhoz hasonló – tíz gyertyatartó által létrejött fényhatást fokozta a fehérre

³⁵ A tajtékkő magnézium szilikát, egy nagyon könnyű, porózus ásvány. A jó minőségű tajtékpipát egyetlen tömbből faragják ki. Az új pipa hófehér, és majd használat során válik aranybarnává.

³⁶ A tollaslabda több ezer éves múltat tekint vissza. Számos őse közül meg kell említeni a kínai dsi-dsien-dsi, az asztékok indiaco, a görögök szféríka és a rómaiak paganika nevű játékát. Európában a jeu volant (repülő játék) tekinthető az igazi ősenek, amelyet a 17. századtól főúri udvarokban játszottak. A maihoz hasonló változata, a poona Indiában alakult ki, és az ott állomásozó angol tisztok körében az 1860-as évek táján nagyon népszerű lett. Az angol arisztokrácia Beaufort hercege révén ismerte meg, aki Gloucestershire-ben egy Badminton House nevű épületben mutatta be. Innen kapta mai nevét.

festett ráájú, aranyozott szélű két tükör. A tükrök, amelyek az ablakokkal szemközti falon lógtak, a tér nagyításának is eszközei voltak.

A nagyteremben régi és új ülőbútorokat és asztalokat találunk. A régi kártyázó asztal arra utal, hogy kártyázni ebben a helyiségben is lehetett. Az új asztalok a fogadások alkalmával adott ebédek vagy vacsorák kellékei voltak. Ilyenkor a terem közepén egymás mellett helyezték el a tíz négyszögletes, nagy asztalt, körülötte pedig a 26 fehér alapon nagy vörös virágú kárpittal bevont támlásszéket. A hasonló huzatú öt karosszéket valószínűleg nem használták az asztal körül. Tálalásra a két 1 1/2 öles (2,84 m), festetlen fenyőfa kredencasztal szolgált. Az ablakmélyedésekben hat kisebb kredencasztal állt, amelyekre különböző csemegéket, édességeket, gyümölcsöket helyeztek.

A régi berendezésből átvételre méltónak tartottak két kék selyemdamaszt kárpittal borított karos szegletszéket, egy hasonló kárpitú karos- és két közönséges széket. Ha bált adtak, a székeket a fal mellé rakták, az asztalokat pedig feltételezhetően kivitték a teremből. Erre azonban Károlyi György idején ritkán került sor.

A kastély kápolnájában rendszeresen tartott istentiszteleteket a város lakói is látogathatták. Az inventáriumban részletes leírást találunk a kápolna és a sekrestye felszereléséről. Ezen kívül még két imaszoba állt a kastély lakói rendelkezésére, ha csendre vágytak, vagy ha szükségét érezték, hogy számvetést készítsenek, illetve döntsenek az előttük álló fontos kérdésekben.

A kastélyban nem volt képtár, de az egyes helyiségek falait főleg a család tagjait ábrázoló olajfestményekkel, az uralkodók képmásaival, illetve acélmetszetekkel díszítették. Az inventáriumban szereplő képek közül mindössze egynek, Kölcsey Ferenc képének keletkezés-történetét ismerjük.

Amikor 1838-ban meghalt Kölcsey Ferenc, Szatmár vármegye főjegyzője, a rendek úgy határoztak, hogy emléket állítanak neki, és a vármegyeháza termében fogják elhelyezni közadakozásból elkészítendő képmását. A feladattal Kende Zsigmond alispánt bízták meg, aki Károlyi György titkárának, Kölcsey jóbarátjának, Bártfay Lászlónak a segítségét kérte. Bártfay örömmel vállalta, és a számára festett Kölcsey-portré felhasználásával a Budán és Bécsben is népszerű Anton Einsle-t³⁷ kérte fel a mű elkészítésére. A kép 1839 augusztusára elkészült, de a fizetés körül bonyodalmak támadtak.³⁸ Bár 1842-ben a megye elrendelte az addig Bártfay László által őrzött kép hazaszállítását, de akkorra Szatmárban a konzervatívok kerültek többségbe, és nem akarták a vármegye termében elhelyezni. Ekkor Károlyi György felajánlotta a kastély egyik szobáját, ahol egészen 1861-ig őrizték. 1861-ben, főispánsága idején, ünnepélyes keretek között helyezték el a vármegyeháza termében.

³⁷ Einsle, Anton (1801–1871) udvari arcképfestő

³⁸ Részletesen lásd CSORBA Sándor: Kölcsey Ferenc utóéletének első évtizedeiből. Fehérgyarmat, 2002. 24–41.

A nagykárolyi kastély enteriőrje egy 1846. évi inventárium tükrében

5. táblázat

A KASTÉLYBAN TALÁLHATÓ KÉPEK JEGYZÉKE

A helyiség megnevezése	A kép címe
tiszti ebédlő	Károlyi Antal gyerekkori arcképe
	Gróf Haller ³⁹ mellképe
	Esterházy János püspök mellképe
	Katonaisztek mellképei
kredencszoba	Katonaiszti régi mellkép
	Gróf Waldstein ⁴⁰ képe
biliárdszoba	9 kisebb-nagyobb olajfestmény
grófi nappali	5 acélmetszet
grófi írószoba	3 olajfestmény, 3 acélmetszet
grófi hálószoba	Atala sírba tétele
	Raphael képe
	Rákóczi mellképe – olajfestmény
	4 olajfestmény
komornyik szobája	2 régi katonaiszti mellkép
1. vendégszoba	Károlyi József gyerekkori életnagyságú képe
	Harruckern ⁴¹ mellképe
	Kölcsey Ferenc arcképe
nagyterem	Károlyi Sándor életnagyságú olajfestménye
	Károlyi Ferenc életnagyságú olajfestménye
	Károlyi Antal és Antalné életnagyságú olajfestménye
	Károlyi József és Józsefné ⁴² életnagyságú olajfestménye
a grófnő nappalija	8 acélmetszet
a grófnő írószobája	4 acélmetszet
a grófnő hálószobája	6 acélmetszet

³⁹ Gróf Haller Gábor az erdélyi királyi tábla ülnöke, Károlyi Sándor leányának, Klárának volt a férje. 1711-ben kötöttek házasságot. Haller Gábor 1723-ban, 38 éves korában meghalt.

⁴⁰ Gróf Waldstein Emánuel (1773–1829) filozófiai és jogtudor, máltai lovag, cs. kir. kamarás és udvari tanácsos. Károlyi Józsefné testvére, halála után, 1813 és 1821 között gyermekei gyámja volt.

⁴¹ Báró Harruckern Ferenc (?–1775) Békés megye főispánja, a cs. kir. udvari kamara tanácsosa. Leánya, Jozefa (1740–1802) és Károlyi Antal 1757-ben kötöttek házasságot.

⁴² Károlyi József 1789-ben vette feleségül Bécsben Waldstein Erzsébetet (1769–1813).

A helyiség megnevezése	A kép címe
altan vendégszoba	Károlyi József életnagyságú olajfestménye
	Károlyi József 12 éves korából való mellképe
4. vendégszoba	József császár olajfestménye
5. vendégszoba	Mária Terézia életnagyságú olajfestménye
	Mária Terézia férjének (Lotharingiai Ferencnek) olajfestménye
	Erzsébet királynő képe
	Károlyi Antal kisebb képe
	Károlyi Antalné hasonló képe
	Két udvari dáma képe
szolga szobája	Udvari hölgy
inas szobája	Családbeli kisebb arckép
imaház	Károlyi családbeli nagy olajfestmény
huszár szobája	József császár olajfestménye
ruhatár	Kis tájfestmény 1800-ból
szobalány szobája	Kínai hölgyet egy gyerekkel ábrázoló kép
komorna szobája	Családi kép

Eltartó segédüzemek és tárolók

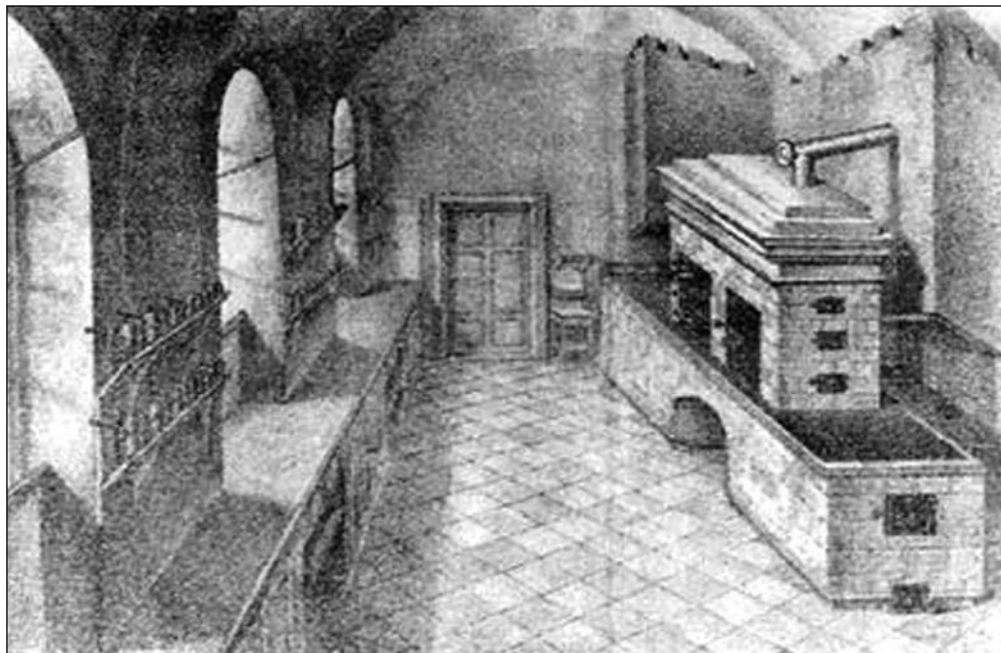
A nagykárolyi kastély állandó lakhelynek készült, ezért minden fontos segédüzemmel rendelkezett, ami a grófi család, illetve vendégei igényeinek kielégítését biztosította. A legfontosabb segédüzemek a főző- és cukrászkonyha, a mosóház, a mángorlószoza, valamint az istálló, a kocsiszín és a lovarda. De idesorolható az üvegház és a kastélyt körülvevő angolkert is, illetve a várostól távolabb lévő szarvas-, valamint fácánoskert. A segédüzemekhez jelentős számú tárolóhely is kapcsolódott. Ezekben a helyiségekben dolgozott a kastély személyzetének nagyobb része. Szobáik is munkahelyük szomszédságában voltak. Időnként a pihenésüket szolgáló szobában munkaeszközt is feltüntettek, ami azt mutatja, hogy nem mindig vált külön a lakó- és a munkaszoba.

A konyha

Nagykárolyban az emeletes konyha teljesen elkülönült a kastély főépületétől, amiből az következett, hogy a konyha zaja és szaga nem zavarta a kastély lakóit. A konyhai személyzet élén a főszakács állt, aki nagy tekintélynek örvendett, hiszen napi kapcsolatot tartott fenn vele a ház ura vagy úrnője. György gróf híres szakácsa Anton Hüppmann volt,

A nagykárolyi kastély enteriőrje egy 1846. évi inventárium tükrében

aki szakácskönyvet is írt.⁴³ 1834-ben németül, majd 1842-ben magyarul is megjelent könyvében elméleti és gyakorlati tanácsokat adott főúri konyhák vezetésével kapcsolatban, közölte 400 német és francia étel receptjét. Szakácskönyve 114 ábrát is tartalmazott, többek között a pesti konyha képét.

A pesti palota konyhája

Hogy a nagykárolyi konyha mennyiben hasonlított a pestihez, azt nem tudjuk, de felszereltségével valószínű, hogy még Hüppmann mester is meg volt elégedve. A szakács dolgozószobájának berendezési tárgyai között a tűzhely nem szerepel. A tágas konyha szegletében állt két darab új, két oldalra nyúló, nagy fenyőfa asztal, amelyeknek alsó és felső részén is polcokat képeztek ki. Ezen kívül volt még egy régi négyszögletes fenyőfa asztal, a falon pedig egy kétajtós, szintén régi üveges diófa szekrény. A konyha melletti

⁴³ Hüppmann Antal munkái: Der elegante Gaumen. Praktisches Handbuch der feinen Kochkunst. Nach den besten deutschen und französischen Methoden. Enthaltend die Anweisung zur Bereitung von 400 der ausgesuchtesten und feinsten Gerichte. Mit 114 Abbildungen. Pest, 1834. (2. kiadás. Pest, 1859.)

A valódi szakács-művészet vagyis elméleti s gyakorlati oktatás a finomabb főzésben legjobb német és francia mód szerint. Pest, 1842. (2. kiadás: Különös tekintettel úri és főúri konyhákra, nagyobbserű lakomák és házi vendéglésekre. Pest, 1857., 3. bőv. kiadás. Pest, 1863., 4. k. Bp., 1874.)

Die Kochkunst für kleine herrschaftliche und bürgerliche Haushaltungen, nach den besten ungr. deutschen und französischen Methoden. Nebst einem Anhang über die Zubereitung der vorzüglichsten Theebäckereien. Pest, 1850. (7. bőv. kiadás. Pest, 1857.)

kamra bútorzatából – szekrények, stelázi, alul polcos asztalok – arra következtethetünk, hogy ott is tároltak konyhafelszerelési tárgyakat. Hogy milyen eszközöket használt a kor szakácsa, arról az 6. táblázat nyújt képet.

6. táblázat
*A NAGYKÁROLYI KONYHA VAS- ÉS RÉZEDÉNYEI*⁴⁴

	<i>új</i>	<i>régi</i>
vasserpenyő, pecsenye alá való és pergelő		3
ételhordó fenyőfa tábla	3	2
gömbölyű vörösréz italhűtő fülekkel		2
vörösréz nagy hűtő, belül cinezve	1	
ételmelegítő négyszegű vastábla		1
vörösréz kerek mosogató vasfülekkel		1
reszelőgép fafiókkal		1
belül cinezett vörösréz nagy kasztrol (fazék) fedéllel	12	
hasonló kisebb kasztrolok fedéllel	21	
kívül-belül cinezett rézkasztrolok vasfülekkel, fedéllel	12	
<i>vörösréz kasztrol, 16 fedéllel, 12 fedél nélkül</i>	28	
<i>halnak való hosszú rézkasztrol fedéllel</i>	2	
nagy rézbogrács fedéllel	1	
vörösréz füles halfőző fedéllel, cinezve, egy nagyobb, három kisebb	4	
húsfőző fazék vasfüllel, rézfedéllel	2	
lapos rézkasztrol (lábas), cinezve, fedél nélkül	6	
kétfülű nagy rézfazék	1	
vörösréz nagy kondér fedéllel	1	
<i>rézüst, 1 kisebb, 1 nagyobb</i>	2	
vörösréz kávéfőző gép		1
réz kávéfőző gép		1
hasonló pléhből		1
<i>réz kávésbrik</i>	1	
bádog tojásfőző gép		1
citromnyomó faprés		1

⁴⁴ Az alföldi birtokról Nagykárolyba hozott edényeket dőlt betűvel jelöltük.

A nagykárolyi kastély enteriőrje egy 1846. évi inventárium tükrében

	<i>új</i>	<i>régi</i>
fagyaltszelence	3	1
vörösréz nagy tepsi (1 kerek, 2 tojás alakú)	3	
hasonló kisebb, kerek	2	
<i>cinezett réztepsi</i>	2	
<i>cinezett réztábla</i>	4	
<i>pléh rácsforma</i>	4	
<i>sütemény alá való pléh</i>	12	
vörösréz habverő két-két vasfüllel	2	
hasonló sárgaréz habverő	1	
különféle cinezett tésztaformák	48	
bádogtölcsér piskótakészítéshez		1
bádogmérleg latos ⁴⁵ réznehezékkal		1
nagy fenyőfa gyúrotábla	1	
keményfa laskanyújtó	1	
régi bádog sótartó		2
bádog ételtakaró, kisebb-nagyobb	12	
cinezett rézkanál, kisebb-nagyobb	11	
sárgaréz nagyobb mozsár vastörővel	1	
régi csorba mozsár vastörővel		1
keményfa mozsár alá való töke	1	
cinezett vörösréz meritókanál	2	
bádog asztaldísz, szökőkutat képző	1	
<i>aranyozott asztaldísz</i>	8	
<i>bádogiccés és meszelyes</i>	2	
<i>bádogtölcsér</i>	1	
vasnyárs, kisebb-nagyobb	8	
nagy vasmacska a tűzhelyen	2	
nagy vasfogó	1	
ehhez való vaslapát	1	
ugyanehhez szénvonó	1	
kanáltartó lyuggatott bádog		1

⁴⁵ 1 lat = 1/32 font, 1 font = 0,45 kg

	<i>új</i>	<i>régi</i>
vas háromláb	8	
vasból négyláb	1	
négylábú füles vasrostély	2	
nagy vasrostély kasztrolokban lévő ételek melegítésére	1	

A konyhafelszerelés nagy része új, alkalmas a különböző húsféleségek változatos módon való elkészítésére. Az ételek melegen tartását, illetve az italok hűtését is biztosítani tudták. A legváltozatosabb édességek sem hiányoztak az asztalról, többek között a fagyalt sem, amiről a fagyaltkészítéshez való kis dézsa és a fagyaltszelencék, üvegcsészék árulkodnak.⁴⁶ A főzéshez, mosogatáshoz használt konyharuhákban sem szenvedtek hiányt. Vékonyabb (147), vastagabb (17) konyharuha, tányér- (13) és pohártörlő (24), konyhai szűrőruha (113), valamint konyhakötő (39) állt a szakácsok, a kukták, a mosogatólányok rendelkezésre.

A mosóház és a mángorlószoba

A 19. század első felében a vászonnemű mosása a több évszázada kialakult eljárás szerint történt. Erre utalnak a nagykárolyi mosóházban talált tárgyak: 2 vizes-, 1 szapulókád, 2 vizesdézsa, 4 hosszú fenyőfa lábakon álló mosóteknő, 1 vizeslajt, 1 vizet merítő cserpák, 2 rézüst.

A mosásnál a szennyes ruhát nedvesen kádba rakták, tetejére durva szövésű vásznat terítettek, s ebbe szitált fahamut tettek. A kádat, amelynek az alján lyuk volt, lábra állították, a lyuk alá kis dézsát helyeztek, s felülről a hamura forró vizet öntöttek. A lúg átjárta a ruhát, majd alul kifolyt. Ezt a lúgot ismét felforrósították, s a hamura felöntötték. Egész napon át így öntözték forró lúggal a ruhát. Ezt a mosási módot nevezték szapulásnak, más szóval fehérítésnek.⁴⁷

A megszáradt ruhák kisimítása részben hidegen, vagyis mángorlóval, részben pedig vasalóval történt. A mángorló kb. 60–70 cm hosszú, 10–15 cm széles, a felső vége felé néha szélesedő vagy hosszú, téglalap alakú, fából faragott eszköz, amelynek alsó végén rövid nyél volt. Alsó lapja bordázott. A vászonneműek mosás utáni kisimítására, fényesítésére használták. A simítandó vásznat nyújtófára tekerték, majd a mángorló bordázott felével görgették.⁴⁸

⁴⁶ A kínaiak már ötezer évvel ezelőtt készítették fagyaltot. Ismerték az indiaiak, a perzsák és az arabok is, ez utóbbi két nép közvetítésével jutott Európába. Magyarországon a 18. században terjedt el, és a reformkorban élte első virágkorát. A hideg nyilatnak nevezett édességet eleinte kézi hajtású fagyaltgépekkel állították elő. A jéggel bélelt nagy tartályban forgott egy kisebb: ebben hűlt és keveredett a massa.

⁴⁷ Magyar Néprajzi Lexikon. Főszerk. ORTUTAY Gyula. III. köt. Bp., 1980. 643.

⁴⁸ Uo. 516.

A nagykárolyi kastély enteriőrje egy 1846. évi inventárium tükrében

A vasalás nehéz és balesetveszélyes munka volt. A régi vasalók átlagos súlya a 3–5 kg-ot is elérte, amit lóbálnia kellett a vasalónőnek, hogy az izzó parázs több hőt adjon. A tűzből kivett parázzsal nagyon óvatosan kellett bánnia, valamint ügyelnie kellett arra is, nehogy beszennyezze a ruhát.

A mosónő vasalással is foglalkozott, mert szobájában egy hosszú vasalóasztalon kívül hét darab flanellal bevont vasalódeszka is volt hozzávaló kecskelábakkal. De a szobalány szobájában is feljegyeztek egy új kecskelábon álló vasalódeszkat. 1846-ban három új és egy régi rézvasalót vettek számba.

A gróf hétköznapi és ünnepi öltözetének – mente, dolmány, nadrág – rendben tartásáról a komornyik, illetve az inas gondoskodott. Mindkettejük szobájában volt egy ruhatisztításhoz használt, ún. „fogaszlop”.

*

Így nézett ki a nagykárolyi kastély 1846-ban. Az inventáriumban a melléképületekről és a parkról semmilyen adat nincs, de úgy gondoljuk, hogy egyéb leírások és források segítségével ezeket is be kell mutatnunk, hiszen a kastély lakóinak életéhez ezek a terek is hozzátartoztak.

A melléképületek közül a legfontosabbak a még Károlyi Antal által építtetett lovarda és az istálló, amihez feltételezhetően kocsiszín is tartozott. Az arisztokrata léthez hozzátartoztak a drága paripák, amelyek elengedhetetlen kellékei voltak a reprezentációnak, szimbólumai a gazdagságnak. Károlyi György őseinek a lovak iránti vonzódása azonban realisabb okokkal is magyarázható. Mint katonák, a lovat hűséges társuknak, veszélyhelyzetben életük megmentőjének tekintették. A lovaglás pedig az arisztokrata életmód része, a szórakozás, a felfrissülés leggyakoribb formája volt. A fiúkat és a lányokat kicsi gyermekkorukban elkezdték lovagolni tanítani. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az, hogy a kastély 1846. évi inventáriumában egy új kis grófi lovagló nyereg is található kengyellel, kantár nélkül.

Károlyi György – barátai példáját követve – a magyar lótenyésztés megújítását, illetve a lóversenyzés elterjesztését szívügyének tekintette. Nagykárolyban létrehozott ménese a legkiválóbbak közé tartozott az országban. Angliában vásárolt tenyészállatokat, ménesének irányítását angol lovászmesterére, Eduard Jacksonra bízta, az ausztriai, majd a hazai versenyeken induló lovaival pedig angol zsokéék foglalkoztak, amelyek közül nem egy szép sikereket ért el.

A 19. század első felében a közlekedés sem képzelhető el lovak nélkül. Károlyi György szívesen lovagolt, de nagyobb távolságokra kocsin utazott. A kocsiszínbén egymás mellett sorakoztak a különböző rendeltetésű „járművek”.

A lovászmesterhez hasonló tekintélynek örvendett a főkertész is. A nagykárolyi angolparkot a 18. század végén Bode György alakította ki. Károlyi György külföldi útjai során nagy figyelmet fordított a kastélyparkok és az orangerie-k (téli kertek) tanulmányozására.

Az 1830-as évek végéig szerzeményei a nagykárolyi parkot gyarapították, később sok fa, cserje, virág innen került a pesti palota kertjébe és Csurgóra is. A 12 hektárnyi park sok növényritkasággal büszkélkedett. 1842-ben egy üvegház is építettetett.

Míg az angolpark szervesen hozzákapcsolódott a kastélyhoz, addig az 1827. évi osztálykor 81 hold 575 négyszögöltre becsült szarvas- és fácánkert nem állt vele közvetlen kapcsolatban. Bár György gróf – saját bevallása szerint – nem lelkesedett túlságosan a vadászatért, amikor Nagykárolyban tartózkodott ki-kilovagolt egyedül vagy ismerős társaságában a szarvaskertbe szerencsét próbálni, tehát életmódja részét képezte ez az időtöltési forma is.

A kastélyt Károlyi György fia, István Meinig Artúr tervei alapján 1894–1896 között átépítette. Az átalakítás során a kastély külsőleg is, belsőleg is teljesen átalakult. A nagykárolyi kastély enteriőrjéről Károlyi György idejéből ábrázolások nem készültek.

RÓZSA FAZEKAS:

The Interior of the Castle of Nagykároly According to an Inventory of 1846

The castle of Nagykároly is situated in the ancestral center of estates owned by the Károlyi family. Its function has changed several times through centuries and this change of function has entailed the exterior and interior reconstruction of the building.

György Károlyi (1802–1877) inherited the castle in 1827 in the form his father built it between 1793 and 1795. As he permanently lived in the castle in Pest and chose Csurgó, Fejér County as his summer residence, he spent only little time in Nagykároly. He maintained the castle and he had the damage repaired after the earthquake of 1834. The whole family stayed in the castle only on one occasion. In the summer of 1845 György took his wife, Karolina Zichy with himself to show his lands in Szatmár County to her. For this reason the furniture of the rooms used by the members of the family were renewed. When creating the new interior of the castle the following principles were followed: subservience, convenience and the avoidance of waste of money.

A detailed and thorough inventory of the castle's furniture was made in 1846. In our study the rooms of the castle are described based on this inventory.